

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КЛЮЧОВИМИ СЛОВАМИ-СОМАТИЗМАМИ В РОМАНІ-БАЛАДІ В. ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (53) 2025

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2 Шевчук

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.\(53\).63-71](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.(53).63-71)

Венжинович Н. Фразеологізми з ключовими словами-соматизмами в романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі»; кількість бібліографічних джерел – 22; мова українська.

Анотація. У пропонованій статті описано фразеологізми з ключовими словами-соматизмами, зафіксовані авторкою в романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі». Фразеологія належить до тих галузей сучасної лінгвістики, яка привертає особливу увагу дослідників, оскільки фразеологічний склад мови – це невичерпне джерело народної мудрості, на основі якого можна будувати як лінгвістичні, так і культурно-етнографічні дослідження. Значна кількість фразеологізмів представлена у творах багатьох українських письменників, зокрема видатного сучасного прозаїка В. Шевчука.

Фразеологізми стали об'єктом дослідження багатьох вітчизняних лінгвістів, зокрема: Н. Бабич, Н. Венжинович, М. Демського, М. Жуйкової, Ж. Краснобаєвої-Чорної, О. Левченко, О. Селіванової, Л. Скрипник, В. і Д. Ужченків та ін.

Актуальність теми полягає у тому, що мова роману-балади «Дім на горі» В. Шевчука насичена фразеологізмами, а тому потребує аналізу та докладного вивчення. Зазначимо, що у творі є багато фразем, які підкреслюють індивідуально-художній стиль автора. Мета дослідження – дослідити фразеологічні одиниці в романі-баладі «Дім на горі» В. Шевчука як репрезентанти авторської майстерності у відтворенні літературних образів. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що запропоновано тематико-ідеографічний аспект дослідження фразем у зазначеному творі; виокремлено найбільш репрезентативні фразеологізми зі складниками-соматизмами на позначення фізичного та емоційного стану людини й загальновживані (не зафіксовані у словниках) фразеологічні одиниці.

Проведене дослідження засвідчує неабияку майстерність автора у відтворенні особливостей життя, побуту, традицій та вірувань персонажів. Досліджено, що фраземи яскраво передають риси характеру, зовнішність, поведінку, фізичний та емоційний стан героїв. В. Шевчук активно використовує у стійких висловах як ключові такі слова: земля, душа, серце, око, голова кров, рука, погляд тощо. За допомогою фразем автор зумів вдало зосередити увагу на позначенні фізичного та емоційного стану персонажів.

Ключові слова: В. Шевчук, роман-балада «Дім на горі», фразеологізм, ключові слова-соматизми, фізичний та емоційний стан.

Формулювання проблеми. Фразеологія належить до тих галузей сучасної лінгвістики, яка привертає особливу увагу дослідників, оскільки фразеологічний склад мови – це невичерпне джерело народної мудрості, на основі якого можна будувати як лінгвістичні, так і культурно-етнографічні дослідження. Значна кількість фразеологізмів представлена у творах багатьох українських письменників, зокрема й видатного сучасного прозаїка В. Шевчука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологізми стали об'єктом дослідження багатьох вітчизняних лінгвістів, зокрема Н. Бабич, Н. Венжинович, М. Демського, М. Жуйкової, Ж. Краснобаєвої-Чорної, О. Левченко, О. Селіванової, Л. Скрипник, В. і Д. Ужченків [Бабич 1970 – 1971; Венжинович 2018, 2019; Демський 2019; Жуйкова 2007, 2020; Краснобаєва-Чорна 2011, 2018, 2020; Левченко 2005, 2007; Селіванова 2004, 2008; Скрипник 1973; Ужченко Ужченко 1990, 20006, 2007] та ін. **Мета дослідження** – дослідити фразеологічні одиниці в романі-баладі «Дім на горі» В. Шевчука як репрезентанти авторської майстерності у відтворенні літературних образів. **Завдання** випливають із поставленої мети – представити тематико-ідеографічний аспект дослідження фразем у зазначеному творі; виокремити найбільш репрезентативні фразеологізми зі складниками-соматизмами на позначення фізичного та емоційного стану людини й загальновживані (не зафіксовані у словниках) фразеологічні одиниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представляємо найбільш репрезентативні фразеологізми зі складниками-соматизмами, зафіксовані в романі В. Шевчука «Дім на горі».

Голова запаморочилася – ‘про стан людини’. У тексті: «Володимир поспішив, накульгуючи, далі, бо йому аж у голові запаморочилося — від незнайомки наче золотими хвилями заструмувало» [Шевчук 2015, с. 4]. Пор.: *голова крутиться* (морочиться, паморочиться, макітриться і т. ін.) / *закрутилася* (заморочилася, запаморочилася, замакітрилася і т. ін.) чия, у кого, кому і без додатка. – ‘Кого-небудь охоплює стан, при якому все ніби хитається.; Хто-небудь розгублений, приголомшений чимось (сильними враженнями або численними справами, турботами тощо), не знає, що робити, як діяти’ [ФСУМ, с. 156]; Тс. *голова крутиться* (морочиться, паморочиться, макітриться і т. ін.) / *закрутилася* (заморочилася, запаморочилася, замакітрилася і т. ін.) чия, у кого, кому і без додатка. – ‘Кого-небудь охоплює такий стан, при якому втрачається рівновага і все навколо ніби хитається, перебуває в коловому русі.; Хто-небудь втрачає здатність розумно міркувати, тверезо ствитися до навколишнього, правильно розуміти, оцінювати дійсність.’ [ФСУМ, с.182].

Забивати собі голову – ‘щось непотрібне’. У тексті: «І не треба, мабуть, бабцю, забивати собі голову думками про смерть» [Шевчук 2015, с. 19]. Пор.: *набивати / набити в голову* – ‘примувати себе чи кого-небудь сприймати, запам'ятовувати якусь ін-

формацію, (перев. непотрібного, зайвого. ' [СФУМ, с. 414]; Тс. *набивати / набити в голову* – 'примушувати кого-небудь сприймати, запам'ятовувати багато чого (перев. непотрібного, зайвого.) [ФСУМ, с. 516].

Твереза голова – 'кмітлива'. У тексті: «Мала все-таки *тверезу голову* і теж не довіряла тій нитці, за яку вони тримались» [Шевчук 2015, с. 153]. Пор.: *розумна (твереза, мудра і т. ін.) голова*. – 'Хто-небудь розсудливий, кмітливий, тямущий' [СФУМ, с. 158]; Тс. *розумна (твереза, і т. ін.) голова*. – 'Розсудлива, кмітлива, тямуща людина' [ФСУМ, с. 183].

Голова пухне – 'напруження'. У тексті: «Мені *голова пухне* за вас! — сказав швець, одягаючи білу сорочку» [Шевчук 2015, с. 571]. Пор.: *голова пухне (розпухає, репається, розколюється, тріщить і т. ін.) у кого, кому, від чого і без додатка* – 'хто-небудь постійно зосереджений на здійсненні чого-небудь, наружено думає про що-небудь' [СФУМ, с. 157]; Тс. *Голова пухне (репається, лопається, розбухає, розпухає і т. ін.) у кого, кому, від чого і без додатка* – 'хто-небудь перебуває у стані розумового напруження від думок, турбот, галасу, і т. ін.' [ФСУМ, с. 182].

Мудра голова – 'кмітлива'. У тексті: «*Мудра твоя голова!* — сказала Жабуніха. — Візьми он у кутку лантуха» [Шевчук 2015, с. 756]. Пор.: *розумна (твереза, мудра і т. ін.) голова*. – 'Хто-небудь розсудливий, кмітливий, тямущий' [СФУМ, с. 158]; Тс. *розумна (твереза, і т. ін.) голова*. – 'Розсудлива, кмітлива, тямуща людина' [ФСУМ, с. 83].

Сидіти на голові – 'бути на чиемусь утриманні'. У тексті: «— А тим, що не будете нам *на голові сидіть*, як директор, — сказала трохи загостро Олександра Панасівна і так гримнула за собою дверима, що Володимир остаточно повірив: гостював тут, у нього, справді Вігер, чарівний навійло-характерник» [Шевчук 2015, с. 18]. Пор.: *сидіти на голові* – 'не зафіксована у СФУМ'; Тс. *сидіти на голові кому, у кого, чий* – 'бути під чиею-небудь опікою, на чиемусь утриманні, матеріально обтяжуючи кого-небудь' [ФСУМ, с. 811].

Із ніг до голови – 'повністю, весь'. У тексті: «Ішов по дорозі, загорнений *із ніг до голови* в туман, і від того йому зовсім не було тепло» [Шевчук 2015, с. 676]. Пор.: *з (від) голови (аж) до ніг (до п'ят)* – 'повністю, весь, цілком; у великій мірі, дуже; у всьому – у думках, у вчинках і т. ін.' [СФУМ, с. 158]; Тс. *з (від) голови (аж) до ніг (до п'ят)* – 'повністю, весь, цілком; у великій мірі, дуже; у всьому – у думках, у вчинках і т. ін.' [ФСУМ, с. 184].

З ніг до голови – 'повністю, весь'. У тексті: «Довкола знову повзав, як павук, проникливий і теплий голос, і сотав він, сотав сіру павутину, обгортуючи й обмотуючи її *з ніг до голови*» [Шевчук 2015, с. 130]. Пор.: *з (від) голови (аж) до ніг (до п'ят)* – 'повністю, весь, цілком; у великій мірі, дуже; у всьому – у думках, у вчинках і т. ін.' [СФУМ, с. 158]; Тс. *з (від) голови (аж) до ніг (до п'ят)* – 'повністю, весь, цілком; у великій мірі, дуже; у всьому – у думках, у вчинках і т. ін.' [ФСУМ, с. 184].

Тратила голову – 'втратити здатність розумно мислити'. У тексті: «Олександра вже зовсім *тратила* від того *голову*, непокоїлася й турбувалася, вже

хотіла, щоб кінчалася ця вечірка і щоб, нарешті, випала їй змога побігти додому й охолодити по дорозі надміру розпашілі щокі» [Шевчук 2015, с. 75]. Пор.: *втрачати (тратити) / втратити (стратити) голову, розум (глузд)*. – 1. Переставати нормально мислити, поводитися; ставати божевільним. 2. Виявляти нездатність обдуманно діяти, поводитися, опинившись у складній ситуації; губитися. [СФУМ, с. 138]; Тс. *втрачати (тратити) / втратити (стратити) голову, розум (глузд)*. – 1. Переставати нормально мислити, поводитися; ставати божевільним. 2. Виявляти нездатність обдуманно діяти, поводитися, опинившись у складній ситуації; губитися. [СФУМ, с. 160].

Плечем до плеча – 'відчувати'. У тексті: «Притислися *плечем до плеча* й дивилися на далекі прирічкові краєвиди; там нижче корякувате завмер підбитий ще у війну танк, і по ньому, як мурашва, лазили діти» [Шевчук 2015, с. 7]. Пор.: *плечем до плеча (повз плече)* – 'дружно, одноставно, в тісному єднанні' [СФУМ, с. 519]; Тс. *Плечем до плеча* – 'дружно, одноставно, в тісному єднанні' [СФУМ, с. 646].

Плеche в плече – 'відчувати'. У тексті: «Сиділи *плече в плече* із ним у цьому саду і дивилися на західне небо» [Шевчук 2015, с. 186]. Пор.: *плече в плече (до плеча з плечем,)* – 'поруч, близько, притул один до одного; тільки плече в плече; однакові (перев. за певними позитивними якостями, ознаками і т. ін.)' [СФУМ, с. 519]; Тс. *плече в плече (до плеча з плечем,)* – 'поруч, близько, притул один до одного; тільки плече в плече; однакові (перев. за певними позитивними якостями, ознаками і т. ін.)' [СФУМ, с. 646].

Лягати на плечі – 'про відповідальність'. У тексті: «...відтепер всі клопоти цього дому *лягають на її плечі*» [Шевчук 2015, с. 150]. Пор.: *лягати на плечі - кому, чий і без додатка*. – 'Ставати предметом чийх-небудь клопотів, переживань і т.ін.; непокоїти когось.; чий, кого, чого. Виконуватися, здійснюватися ким-, чим-небудь (про робочі процеси, обов'язки і т.ін.)' [СФУМ, с. 359]; Тс. *лягати на плечі - кому, чий і без додатка*. – 'Ставати предметом чийх-небудь клопотів, переживань і т.ін.; непокоїти когось.; чий, кого, чого. Виконуватися, здійснюватися ким-, чим-небудь (про робочі процеси, обов'язки і т.ін.)' [СФУМ, с. 454].

Звалитися на плечі – 'про відповідальність'. У тексті: «В ту ніч вона не злякалася того тягара, який мав *звалитися їй на плечі*» [Шевчук 2015, с. 74]. Пор.: *лягати / лягти (звалитися / т. ін.) на плечі*. – кому, чий і без додатка. Ставати предметом чийх-небудь клопотів, переживань і т.ін., непокоїти когось. чий, кого, чого. Виконуватися, здійснюватися ким-, чим-небудь (про робочі процеси, обов'язки і т.ін.)' [СФУМ, с. 359]; Тс. *лягати / лягти (звалитися / т. ін.) на плечі*. – кому, чий і без додатка. Ставати предметом чийх-небудь клопотів, переживань і т.ін., непокоїти когось. чий, кого, чого. Виконуватися, здійснюватися ким-, чим-небудь (про робочі процеси, обов'язки і т.ін.)' [СФУМ, с. 454].

Опустити руки – 'зневіритися'. У тексті: «Що це за перетрубація, Степане? — спитала таким тоном, що вони нараз спинилися, як хлопчаки, і ви-

нувато *опустили руки*» [Шевчук 2015, с. 11]. Пор.: *опустити / опускати руки* – ‘стати бездіяльним, байдужим до всього, збайдужіти’ [СФУМ, с. 468]; Тс. *опустити (спустити) / опускати (спускати) руки* – ‘впасти в розпач, в апатію, стати бездіяльним, байдужим до всього’ [ФСУМ, с. 455].

Розвести руками – ‘захоплення’. У тексті: «Через кілька хвилин скло на вікнах стало ясне й прозоре – Володимир тільки й міг, що *розвести руками*» [Шевчук 2015, с. 18]. Пор.: *розводити / розвести руками* – ‘виражати здивування, захоплення, розгубленість і т. ін.; виявляти свою неспроможність щось зробити, у чомусь розібратися і т. ін.; відмовлятися від участі в якій-небудь справі, виражати свою непричетність до чогось’ [СФУМ, с. 605–606]; *розводити / розвести руками* – ‘виражати здивування, захоплення, розгубленість і т. ін.; виявляти свою неспроможність щось зробити, у чомусь розібратися і т. ін.’ [ФСУМ, с. 745–746].

Махнути рукою – ‘перестати займатися чимось’. У тексті: «Директор школи, – *махнув рукою* вниз Володимир» [Шевчук 2015, с. 44]. Пор.: *Махнути / (рідше) махати рукою на кого* – що і без додатка – ‘перестати займатися ким-, чим-небудь, турбуватися про когось, щось, збайдужіти до когось, чогось.; на кого. не турбувати, не чекати когось.; на що і без додатка. перестати сподіватися на щось, чекати чогось’ [СФУМ, с. 382]; *Махнути / (рідше) махати рукою на кого* – що і без додатка – ‘перестати займатися ким-, чим-небудь, припинити робити щось.; перестати сподіватися на щось, чекати чогось.; на кого. Перестати звертати увагу, не зважати на когось, на щось; стати байдужим на когось, до чогось’ [ФСУМ, с. 479–480].

Очі запалили – ‘злий’. У тексті: «Ступила в хвіртку, і *очі її запалили гнівом*.» [Шевчук 2015, с. 11]. Пор.: *очі запалили чий, у кого, кому* – ‘чий-небудь погляд, вигляд виражає якісь почуття (гнів, рішучість і т.ін.); хтось обурений, сердитий і т.ін.’ [СФУМ, с. 476]; Тс. *очі запалили чий, у кого, кому* – ‘чий-небудь погляд, вигляд виражає якісь почуття (гнів, обурення, рішучість і т.ін.)’ [ФСУМ, с. 599].

Скільки сягало око – ‘скрізь’. У тексті: «На велетенському полі, *скільки сягало око*, розгортався шалений, бузувірський танець» [Шевчук 2015, с. 525]. Пор.: *скільки сягає (бачить, охоплює, бере і т. ін.) / сягне (осягне, охопить, вхопить, захопить і т. ін.) око (зір)*. – ‘не зафіксована у СФУМ’; Тс. *скільки сягає (бачить, охоплює, бере і т. ін.) / сягне (осягне, охопить, вхопить, захопить і т. ін.) око (зір)*. – ‘на всьому видимому просторі; скрізь, до самого обрію’ [ФСУМ, с. 586].

Очі проплакати – ‘про стан людини’. У тексті: «Здавалося, в їхню тиху забіч ввірвалася незнайома сила, що має розкидати й зруйнувати весь спокій їхнього існування, а з другого боку, це був таки він, її первісток, за яким вона вже й *очі проплакала*, бо подумки й поховала» [Шевчук 2015, с. 322]. Пор.: *виплакати (сплакати) / виплакувати (сплакувати) очі* – ‘довго і часто плакати.; плачучи, зіпсувати собі очі, зір.’ [СФУМ, с. 80]; Тс. *виплакати (рідко проплакати, сплакати) / виплакувати (сплакувати) очі*

– ‘подовгу і часто плакала; плачучи, зіпсувати собі очі, зір’ [ФСУМ, с. 98].

Кинув оком – ‘подивився’. У тексті: «Скрутився у бублик і покотився стежкою, а коли не стало сили котитися хуткіш, перекинувся у білого хорта, який мчить через ліс швидше за вітер і має собі за помічника й невідьника й той вітер, і сьогоднішній настрій, і це, він зупинився й *кинув оком* догори, сонце» [Шевчук 2015, с. 419]. Пор.: *накидати / накинути оком* – ‘Уважно дивитися, поглядати на кого-, що-небудь або приглядатися до когось, чогось.; Звертати увагу, приглядатися до когось, чогось.; Цікавитися кимсь, залицятися до когось.’ [СФУМ, с. 420]; Тс. *накидати / накинути оком* – ‘Дивитися, звертати увагу на кого-, що-небудь, приглядатися до когось, чогось.; Звертати увагу на кого-небудь, цікавитися кимсь, залицятися до когось’ [ФСУМ, с. 526].

Очі засвітилися – ‘про погляд’. У тексті: «Але *очі його засвітилися* так, що Марія Яківна зрозуміла: часом йому буває й страшно» [Шевчук 2015, с. 284]. Пор.: *очі засвітили (заіскрили, засвітилися і т. ін.) чий, у кого і без додатка*. – Чий-небудь погляд, вигляд виражає якісь почуття (радість, задоволення і т. ін.).’ [СФУМ, с. 477]; *Очі так і світяться у кого, чий*. – Хто-небудь веселий, радісний, збуджений’ [ФСУМ, с. 600].

Зазирнути в очі – ‘подивитися’. У тексті: «Схилив до неї усміхнене, гречне обличчя й намагався *зазирнути їй в очі*» [Шевчук 2015, с. 133]. Пор.: *заглянула (подивілась, зазирнула і т. ін.) в очі кому*. – ‘не зафіксована у СФУМ’; Тс. *заглянула (подивілась, зазирнула і т. ін.) в очі кому*. – ‘Хто-небудь може померти, близький до кончини, загинув.’ [ФСУМ, с. 833].

Оком не кинула – ‘не подивитися’. У тексті: «Мати ж і *оком* на нього *не кинула*, нещасного й мало, в майці й трусах, отут, у цьому сірому прочілі, тож він гукнув до неї тихенько, ледь розтуляючи уста» [Шевчук 2015, с. 36]. Пор.: *кидати / кинути оком (очима, погляд, зір / т. ін.) на кого — що*. – 1. Час від часу дивитися, поглядати на кого-, що-небудь.; 2. Оглядати, роздивлятися навколо, кругом себе і т. ін.; 3. Звертати увагу на кого-небудь, цікавитися кимсь, залицятися до когось’ [СФУМ, с. 292]; Тс. *кидати / кинути оком (очима, погляд, зір / т. ін.) на кого — що*. – 1. Час від часу дивитися, поглядати на кого-, що-небудь.; 2. Дивитися, роздивлятися навколо, кругом себе і т. ін.; 3. Звертати увагу на кого-небудь, цікавитися кимсь, залицятися до когось’ [ФСУМ, с. 370].

Зробила круглі очі – ‘здивувалася’. У тексті: Бабуля *зробила круглі очі* й поспішила опустити погляд, щоб заховати ту радість, що хвилиною плеснула на неї» [Шевчук 2015, с. 152]. Пор.: *робити / зробити великі (круглі) очі*. – ‘виявляти подив, здивування.’ [СФУМ, с. 601]; Тс. *робити / зробити великі (круглі) очі*. – ‘виявляти подив, здивування’ [ФСУМ, с. 740].

Стороннє око – ‘чужий’. У тексті: «Подумала, що на *стороннє око* це й справді незвично: ось уже чотирнадцять років її чоловік тільки й робив,

що пас кози» [Шевчук 2015, с. 40]. Пор.: *стороннє (людське) око* – Чужа людина, чужі люди' [СФУМ, с. 466]; *Стороннє око* – Хтось не причетний до чогось, не знайомий з чимсь' [ФСУМ, с. 586].

Дивитися у вічі – 'прямо'. У тексті: «Оте небесне зерно розбухало й проростало, завтра заросте воно голубими хашами — дивно й сумно їм було *дивитися у вічі* одне одному, зорі кільчилися й кришилися вже в їхніх очах» [Шевчук 2015, с. 343]. Пор.: *дивитися в очі (у вічі) кому* – '1. Зустрічатися, не відчувачи перед ким-небудь сорому, провини за щось. 2. кому. Запобігати перед ким-небудь, намагатися догодити комусь. 3. Не відчувати страху перед ким-небудь, не боятися чогось.' [СФУМ, с. 196]; Тс. *дивитися в очі кому* – '1. Зустрічатися, спілкуватися з ким-небудь. 2. кому. Запобігати перед ким-небудь, намагатися догодити комусь. 3. Не відчувати страху перед ким-небудь, не боятися чогось' [ФСУМ, с. 235].

Лицем в лице – 'дуже близько'. У тексті: «Вони скупчилися довкруг стола, восьмеро чи й десятеро голів, Олександра стала так, щоб не бути близько до того чудного хлопця, котрий дивився на неї, вишло ще гірше, бо опинилися вони *лицем в лице*» [Шевчук 2015, с. 74]. Пор.: *лицем в лице (до лица)*. – 'дуже близько, впритул, віч-на-віч і т. ін.' [СФУМ, с. 339]; Тс. *лицем в лице (до лица)*. – 'дуже близько, безпосередньо перед ким-, чим-небудь; впритул, віч-на-віч' [ФСУМ, с. 430].

Серце не на місці – 'про стан людини'. У тексті: «Не прийшов обідати, то й *серце в мене не на місці*, — так само тихо озвалася мати» [Шевчук 2015, с. 93]. Пор.: *місці чия (чье), у кого і без додатка*. – 'хто-небудь перебуває в стані тривоги, занепокоєння, дуже хвилюється, переживає.' [СФУМ, с. 227]; Тс. *серце не на місці - душа (серце) не на місці чия (чье), у кого і без додатка*. – 'хто-небудь дуже хвилюється, перебуває в стані тривоги, занепокоєння' [ФСУМ, с. 279].

Взяла в серце – 'про почуття'. У тексті: «Який вона *взяла в серце*, — все, що потрапило під ту хвилю в її зір, позначилося святою печаткою її любові» [Шевчук 2015, с. 168]. Пор.: *брати (хапати) / взяти за серце (за душу) (у серце) кого і без додатка*. – 'Дуже розчулювати, хвилювати кого-небудь; Впливати, діяти на кого-небудь.' [СФУМ, с. 44]; Тс. *брати (хапати) / взяти за серце (за душу) (у серце) кого і без додатка*. – 'Надзвичайно зворушувати, розчулювати, хвилювати кого-небудь. Впливати, діяти на кого-небудь' [ФСУМ, с. 57].

Проклав дорогу до серця – 'про прихильність'. У тексті: «І хоч стояли ще гарячі дні, хоч цвіркуни ще кричали-заливалися, хоч дзвонив, розсипаючи срібло, жайворонок, Іван відчув, що той павучок *проклав дорогу і до його серця*» [Шевчук 2015, с. 61]. Пор.: *прокладати (пробивати) / прокласти (пробити) дорогу (шлях, стежку і т. ін.) до серця чийого*. – Домагатися розуміння, прихильності, любові в кого-небудь' [СФУМ, с. 575]; Тс. *прокладати (пробивати) / прокласти (пробити) дорогу (шлях, стежку і т. ін.) до серця чийого*. – Домагатися розуміння, прихильності, любові в кого-небудь' [ФСУМ, с. 707].

Гріло серце – 'про стан людини'. У тексті: «Гріло йому *серце* новонабуте тепло, а на вустах лежала та усмішка, яку він перейняв від нагріної принцеси» [Шевчук 2015, с. 65]. Пор.: *відігрівати / відігріти серце чие (душу чию)*. – Заспокоювати, втішати кого-небудь співчуттям, ласкою чи любов'ю' [СФУМ, с. 100]; Тс. *відігрівати / відігріти серце чие (душу чию)*. – Заспокоювати, втішати кого-небудь співчуттям, ласкою чи любов'ю' [ФСУМ, с. 120].

Серце щеміло – 'про стан людини'. У тексті: «Марія поспішала слідом, ноги їй посковзувались на жорстві, а *серце* аж *щеміло* від неспокою» [Шевчук 2015, с. 179]. Пор.: *щемить / защеміло серце. 1. у кого, кому, чие і без додатка*. – Хто-небудь печалиться, тужить, страждає. від чого. Хто-небудь відчуває піднесення, має добрий настрій' [СФУМ, с. 642]; Тс. *щемить / защеміло серце. 1. у кого, кому, чие і без додатка*. – Хто-небудь печалиться, тужить, страждає. від чого. Хто-небудь відчуває піднесення, має добрий настрій' [ФСУМ, с. 798].

В серці тенькне – 'про стан людини'. У тексті: «Вона скаже щось веселе про того старого своєму чоловікові, аж той розреготеться, але *в серці* в неї щось *тенькне*, наче обірветься тонка струна» [Шевчук 2015, с. 232]. Пор.: *тенькнуло/ рідко тенькає в серці (в грудях) у кого*. – Комусь стало тривожно, неспокійно з приводу чого-небудь' [СФУМ, с. 708]; Тс. *тенькнуло/ рідко тенькає в серці (в грудях) у кого*. – Комусь стало тривожно, неспокійно з приводу чого-небудь' [ФСУМ, с. 879].

Нутром відчула – 'здогадалася'. У тексті: «Всім *нутром відчула* дівчина: в кімнаті хтось є» [22: 138]. Пор.: *нутром (серцем) чути (відчувати) / відчути що* – 'Підсвідомо, інтуїтивно передбачати що-небудь, здогадуватися про щось.' [СФУМ, с. 773]; Тс. *нутром (серцем) чути (відчувати) / відчути що* – 'Підсвідомо, інтуїтивно передбачати що-небудь, здогадуватися про щось.' [ФСУМ, с. 959].

Гуптіло в грудях – 'про хвилювання'. У тексті: «Серце важко *гуптіло в грудях*, холодний вітер гуляв там і вистуджував її» [Шевчук 2015, с. 143]. Пор.: *гупало серце у кого чие* – 'не зафіксована у СФУМ'; Тс. *гупало серце у кого чие* – 'хто-небудь почав хвилюватися' [ФСУМ, с. 793].

Мурашки бігають по спині – 'про хвилювання'. У тексті: «Від таких думок *мурашки побігли* їй по спині, мимовільно впадала вона в тон бабиних оповідок і мимоволі починала в них вірити» [Шевчук 2015, с. 139]. Пор.: *(аж) мурашки бігають (пробігають, лізуть і т.ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т.ін.) по спині (по тілу, за плечима і т.ін.) чий (чийому, чийми), у кого, кому і без додатка*. – 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; Комусь стає моторошно, страшно, неспокійно і т.ін.' [СФУМ, с. 410–411]; Тс. *(аж) мурашки бігають (пробігають, лізуть і т.ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т.ін.) по спині (по тілу, за плечима і т.ін.) чий (чийому, чийми), у кого, кому і без додатка*. – 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; комусь стає страшно, моторош-

но, неспокійно і т.ін.; дуже, незвичайно' [ФСУМ, с. 512–513].

Мурашки по спині пройшли – 'про хвилювання'. У тексті: «Подивилася на джэнджурика, наче хотіла вбити його, але натомість наштотхнулася на такий погляд, що їй аж мурашки по спині пройшли» [Шевчук 2015, с. 364]. Пор.: (аж) мурашки бігають (пробігають, лізуть і т.ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т.ін.) по спіні (по тілу, за плечима і т.ін.) чий (чиєму, чіми), у кого, кому і без додатка. – 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; Комусь стає моторошно, страшно, неспокійно і т.ін.' [ФСУМ, с. 410–411]; Тс. (аж) мурашки бігають (пробігають, лізуть і т.ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т.ін.) по спіні (по тілу, за плечима і т.ін.) чий (чиєму, чіми), у кого, кому і без додатка. – 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; комусь стає страшно, моторошно, неспокійно і т.ін.; дуже, незвичайно' [ФСУМ, с. 512–513].

Мороз пробігає поза спиною – 'про стан людини'. У тексті: «Звела погляд на стару, і мороз пробіг їй поза спиною» [Шевчук 2015, с. 422]. Пор.: [аж] мороз іде (проходить, пробігає і т.ін.) / пішов (пройшов, пробіг і т.ін.) поза шкірою (поза спиною, по спині і т.ін.) кому, у кого, від чого і без додатка – 'хтось відчуває озноб, здригається, тремтить від холоду, хвилювання, раптового впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; комусь стає дуже неприємно, моторошно, страшно і т.ін.' [ФСУМ, с. 406–407]; Тс. [аж] мороз іде (проходить, пробігає і т.ін.) / пішов (пройшов, пробіг і т.ін.) поза шкірою (поза спиною, по спині і т.ін.) кому, у кого, від чого і без додатка – 'хтось відчуває озноб, здригається, тремтить від холоду, хвилювання, раптового впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; комусь стає дуже неприємно, моторошно, страшно і т.ін.' [ФСУМ, с. 507–508].

По спині пробігали мурашки – 'про стан людини'. У тексті: «Оця незбагненна зарозумілість, оцей повний величч хід – від нього віяло чимось таким, що в пана сотника зводило корчем горло, а по спині пробігали мурашки» [Шевчук 2015, с. 589]. Пор.: (аж) мурашки бігають (пробігають, лізуть і т.ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т.ін.) по спіні (по тілу, за плечима і т.ін.) чий (чиєму, чіми), у кого, кому і без додатка. – 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; Комусь стає моторошно, страшно, неспокійно і т.ін.' [ФСУМ, с. 410–411]; Тс. (аж) мурашки бігають (пробігають, лізуть і т.ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т.ін.) по спіні (по тілу, за плечима і т.ін.) чий (чиєму, чіми), у кого, кому і без додатка. – 'хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т.ін.; комусь стає страшно, моторошно, неспокійно і т.ін.; дуже, незвичайно' [ФСУМ, с. 512–513].

Не торкався їжі – 'про втому'. У тексті: «Майже не торкався їжі, на столі годинами простоювала чашка з молоком, доки втомлений, аж знеможений випивав він її одним ковтком» [Шевчук

2015, с. 285]. Пор.: і пальцем (пучкою) не торкати не торкнутися (не ткнути, не зачепити) / не торкати кого.) – 'не заподіяти кому-небудь ніякої, ні меншої кривди, образи. і пальцем не торкатися / не торкнутися чого, до чого. Зовсім нічого не робити для здійснення чого-небудь' [ФСУМ, с. 717]; Тс. і пальцем (пучкою) не торкати не торкнутися (не ткнути, не зачепити) / не торкати кого.) – 'не заподіяти кому-небудь ніякої, ні меншої кривди, образи' [ФСУМ, с. 891].

Блискали очима – 'про погляд'. У тексті: «Все ж заплатив за квитка і ввійшов на танцмайданчик: на нього попливли дівочі й парубочі обличчя, блискали очима, серед них упізнавав і тих дівчат, що володіли стрункими ніжками, взутими у туфлі його роботи» [Шевчук 2015, с. 80]. Пор.: блиснути очима (оком) на кого-що – 'Глянути на кого-небудь з певним виразом (злості, докору, радості). ' [ФСУМ, с. 33]; Тс. блискати / блиснути очима (оком) на кого – що, рідко до кого і без додатку – 'дивитися, поглядати на кого-, що-небудь, виражаючи певні емоції.' [ФСУМ, с. 35].

Заговорила кров – 'про почуття'. У тексті: «В ньому не заговорила бурхливо кров, як це буває при любові з першого погляду, навпаки, стишувався він й умироутворювався» [Шевчук 2015, с. 105]. Пор.: Кров заговорила (обізначалася і т.ін.) чия – 'у кого-небудь виявляються, нагура, звички, характер, погляд, і т.ін., притаманні комусь' [ФСУМ, с. 314]; Тс. Кров заговорила (обізначалася і т.ін.) чия – 'у кого-небудь виявляються, нагура, звички, характер, погляд, і т.ін., властиві комусь' [ФСУМ, с. 399].

Грала кров – 'про хвилювання'. У тексті: «Грала в ньому кров, і це так приємно було!» [Шевчук 2015, с. 430]. Пор.: Кров грає / кров заграла у кому, у кого і без додатка – 'хто-небудь відчуває приплив сили, енергії і т.ін.; чия. У кого-небудь виявляється натура, характер, звичка, погляд і т.ін. (перев. Батьків чи інших кровних родичів)' [ФСУМ, с. 314]; Тс. Кров грає (шумує, бушує і т.ін.) / кров заграла (за шумувала, забушувала і т.ін.) у кому, у кого і без додатка – 'хто-небудь відчуває приплив сили, енергії, пристрасті і т.ін.; чия. У кого-небудь виявляється натура, характер, звичка, погляд і т.ін. (перев. Батьків чи інших кровних родичів)' [ФСУМ, с. 398–399].

Наливалося кров'ю – 'напруження'. У тексті: «Його обличчя наливалося кров'ю» [Шевчук 2015, с. 491]. Пор.: наливатися / налитися кров'ю – 'червоніти від злості, напружуватися і т.ін.' [ФСУМ, с. 422]; Тс. наливатися / налитися (налятися) кров'ю – 'червоніти від злості, напружуватися і т.ін.' [ФСУМ, с. 528].

Розігріти кров – 'про стан людини'. У тексті: «А треба було б розігріти кров!» [Шевчук 2015, с. 490]. Пор.: розігрівати / розігріти кров – 'не зафіксована у СФУМ'; Розігрівати / розігріти кров – 'викликати збудженість у кого-небудь' [ФСУМ, с. 750].

Кров стигла у жилах – 'про збуджений стан людини'. У тексті: «Вона думала, що надто переймається тим, що відбувається в цьому домі, думала й про те, що такого приступу, як у цю ніч, не переживала вона ніколи; кров стигла їй у жилах,

коли згадувала, як віднімалась у неї нога» [Шевчук 2015, с. 145]. Пор.: *заглянула (подивілась, зазирнула і т. ін.) в очі кому*. – ‘Кому-небудь дуже страшно, моторошно, тривожно і т.ін.’ [СФУМ, с. 315]; Тс. *кров холоне (крижаніє, застигає) / захолола (застигла) у жилах* – ‘Кому-небудь дуже страшно, моторошно, тривожно і т. ін.’ [ФСУМ, с. 400].

Розбудили єство – ‘про почуття’. У тексті: «Це його поцілунки розбудили в ній жіноче єство» [Шевчук 2015, с. 139]. Пор.: *крав і плоть, єство* – 1. Рідна дитина. 2. Єство, сутність [СФУМ, с. 315]; Тс. *крав і плоть, єство* – 1. Рідна дитина. 2. кого, чого, і т. ін. Невід’ємна, органічна частина когочого-небудь. 3. Єство, сутність [ФСУМ, с. 399].

Кров розігріти – ‘збуджувати’. У тексті: «У мене, пане, зовсім застоялася кров, і я вже давно думаю, як би її розігріти!» [Шевчук 2015, с. 492]. Пор.: *розігрівати / розігріти кров* – ‘не зафіксована у СФУМ’; Тс. *розігрівати / розігріти кров* – ‘викликати збудженість у кого-небудь’ [ФСУМ, с. 750].

Душа широка – ‘щира’. У тексті: «Галина душа стала широка, розійшовшись на весь цей край» [Шевчук 2015, с. 168]. Пор.: *Широка душа / широке серце у кого і без додатка*. – ‘хто-небудь чуйний, щедрий, щирий’ [СФУМ, с. 229]; Тс. *Широка душа / широке серце у кого і без додатка*. – ‘хто-небудь наділений чуйністю, щедрою, щирою вдачею’ [ФСУМ, с. 282].

Ні за цанову душу – ‘ні за що’. У тексті: «Скільки вже нашого брата переставилося ні за цанову душу» [Шевчук 2015, с. 430]. Пор.: *Ні за цанову (пхлу) душу* – ‘загинуті, пропасти і т. ін.; марно, даром.; ні за що’ [СФУМ, с. 231]; Тс. *Ні за цанову (пхлу) душу* – ‘загинуті, пропасти і т. ін.; зовсім марно, даром.; ні за що’ [ФСУМ, с. 286].

Гірко на душі – ‘про стан людини’. У тексті: «Добре бачив, що той був смутний і невеселий, що йому гірко так само, що гірко на душі й хлопчеченяті, бо тягло за шворку, наче вола» [Шевчук 2015, с. 615]. Пор.: *Гірко на серці (на душі), кому, у кого*. – ‘кому-небудь нестерпно прикро, і хочеться плакати, ридати’ [СФУМ, с. 148]; Тс. *Гірко на серці (на душі), кому, у кого*. – ‘кому-небудь дуже прикро, досадно’ [ФСУМ, с. 172].

Не лізе в горло – ‘не має апетиту’. У тексті: «Так тривало цілий тиждень, врешті, не витримала й вона і, коли він порпався в їсті, що ніяк не лізло йому в горло, запитала, чого він тримає її біля себе» [Шевчук 2015, с. 469]. Пор.: *не лізе (не йде) в рот (у горло, грубо в пельку) кому і без додатка* – ‘У когось зовсім немає апетиту, хтось не хоче їсти, кому-небудь не хочеться їсти, не їсться’ [СФУМ, с. 343]; Тс. *не лізе (не йде) в рот (у горло, грубо в пельку) кому і без додатка* – ‘У кого-небудь зовсім немає апетиту, комусь не хоче їсти’ [ФСУМ, с. 435].

Кілкою став у горлі – ‘про стан людини’. У тексті: «Марія відчула тоді, як терпкий кілок став їй у горлі, слюзи вибилися на очі, і, палаючи з сорому й докуки, вона раптом покинула дурне своє стеження й побігла додому» [Шевчук 2015, с. 199]. Пор.: *стояти / стати кілкою (колою) в горлі*. – 1. Не проходити, застрягати (про несмачну, важку їжу). 2. Дуже набридати, остогидіти [СФУМ, с. 696];

Тс. *стояти / стати кілкою (колою) в горлі*. – 1. Не проходити, застрягати (про несмачну, важку їжу). 2. Дуже набридати, остогидіти [ФСУМ, с. 865].

Закусив губу – ‘про образу, заздрість’. У тексті: «Закусив губу й дивився, як вона відходить: не мав сили піти за нею або ж покликати її ще раз» [Шевчук 2015, с. 37]. Пор.: *Кусати губи*. – ‘Виявляти відчуття досади, образи, заздрощів і т. ін.’ [СФУМ, с. 320]; Тс. *Закусив губу, Кусати губи*. – ‘Виявляти відчуття досади, образи, заздрощів і т. ін.’ [ФСУМ, с. 407].

Закопчив губу – ‘розсердився’. У тексті: «— Мені? — закопчив губу Хлопець» [Шевчук 2015, с. 284]. Пор.: *копилити (закопчивати) / закопчили (скопилити) губу (губи, носа, ніс і т. ін.)*. – 1. Пишатися, зазнаватися. 2. Ображатися, сердитися [СФУМ, с. 307]; Тс. *копилити (закопчивати) / закопчили (скопилити) губу (губи, носа, ніс і т. ін.)*. – 1. Пишатися, зазнаватися. 2. Ображатися, сердитися [ФСУМ, с. 389].

Розтулити рота – ‘про стан людини’. У тексті: «Галія стояла, розтуливши рота, й дослухалася» [Шевчук 2015, с. 138]. Пор.: *затуляти (закривати, замикаючи, затикаючи і т.ін.) / затулити (закрити, замкнути, заткнути і т.ін.) рот (рота, уста, грубо пельку і т.ін.)*. – ‘Задобрювати кого-небудь з метою не розголошувати якоїсь справи, таємниці і т.ін.; Замоквати, мовчати.; кому і без додатка. Примушувати кого-небудь замовкати, не давати змоги висловлювати свою думку» [СФУМ, с. 253]; Тс. *затуляти (закривати, замикаючи, затикаючи і т.ін.) / затулити (закрити, замкнути, заткнути і т.ін.) рот (рота, уста, грубо пельку і т.ін.)*. – ‘Задобрювати кого-небудь з метою не розголошувати якоїсь справи, таємниці і т.ін.; Замоквати, мовчати; кому і без додатка. Примушувати кого-небудь замовкати, не давати змоги висловлювати свою думку» [ФСУМ, с. 319].

Ріски не мав у роті – ‘голодний’. У тексті: «А він відчув справжній голод, адже risks не мав у роті від ранку» [Шевчук 2015, с. 23]. Пор.: *[і (ні, жодної)] risks (макової краплини і т. ін.) в роті не мати, перев. відколи, скільки часу*. – Нічого не їсти, не пити; бути голодним [СФУМ, с. 372]; Тс. *[і (ні, жодної)] risks (макової краплини і т. ін.) в роті не мати, перев. відколи, скільки часу*. – Нічого не їсти, не пити; бути голодним [ФСУМ, с. 649].

Молола язиком – ‘говорила багато’. У тексті: «Степан натхненно забивав здоровенного цвяха, залізши в парту, а його жінка перехилилася через паркан до сусідки і не менш натхненно молола з тою сусідкою язиком» [Шевчук 2015, с. 243]. Пор.: *молоти язиком* – 1. фам. Говорити про щось; висловлюватися.; 2. Вести несерйозні, беззмістовні розмови, займатися пустими балачками; базікати [СФУМ, с. 403-404]; Тс. *молоти язиком* – 1. фам. Говорити про щось; висловлюватися.; 2. зневажл. Вести несерйозні, беззмістовні розмови, займатися пустими балачками; базікати [ФСУМ, с. 504].

Скалячи зуби – ‘дуже сміючись’. У тексті: «Ну, як тут діло? — гукнув він, скалячи зуби й намагаючись згасити зрадливий трем у пальцях» [Шевчук 2015, с. 242]. Пор.: *скалити зуби, зне-*

важл. – 1. Дуже сміятися, перев. Без очевидної причини. 2. З кого — чого, над ким — чим. Недоброзичливо, зло висміювати кого-, що-небудь; насміятися з кого-небудь [СФУМ, с. 654]; Тс. *скалити зуби* – 1. без додатка. Посміятися, сміятися.; 2. З кого — чого, над ким — чим. Недоброзичливо, зло висміювати кого-, що-небудь; насміятися з кого-небудь [ФСУМ, с. 814].

Земля під ногами захитається – ‘про стан людини’. У тексті: «Земля в нього під ногами захитається, бо піде він до тієї дівчинки, а вона, помітивши його, раптово підхопиться, як сарна, і швидко-швидко закліпає оченятами» [Шевчук 2015, с. 108]. Пор.: *Грунт (земля) хитається (повзе) під ногами у кого.* – Чиєсь становище стає ненадійним, непевним і т. ін. [СФУМ, с. 175]; Тс. *грунт (земля) хитається (повзе) під ногами у кого.* – Чиєсь становище стає ненадійним, непевним [ФСУМ, с. 200].

Тримати носа до вітру – ‘діяти непослідовно’. У тексті: «Але тримав носа до вітру — маєтності його не чіпано зі страху: пан Твардовський подумав про це не без заздрості» [Шевчук 2015, с. 485]. Пор.: *тримати (держати) ніс (носа) за вітром (по вітру)* – ‘діяти непослідовно, непринципно, змінюючи свої переконання і поведінку відповідно до обставин’ [СФУМ, с. 721]; Тс. *тримати (держати) ніс (носа) за вітром (по вітру)* – ‘діяти непослідовно, безпринципно, змінюючи свої переконання і поведінку відповідно до обставин’ [ФСУМ, с. 897].

Почухав підборіддя – ‘відчував незадоволення’. У тексті: «Кози потяглися до Івана гострими мордочками з борідками, і він почухав одну під підборіддя» [Шевчук 2015, с. 228]. Пор.: *чухати / почухати потилицю* (рідше *голову, чуба, чуприну* і т. ін.) – ‘шкодувати, відчувати незадоволення, гіркоту від того, що зроблено щось не так, як треба; замислюватися над чим-небудь, не знаючи, як вийти із скрутного становища’ [СФУМ, с. 773–774]; *чухати / почухати потилицю* (рідше *голову, чуба, чуприну, лоб* і т. ін.) – ‘жалкувати, відчувати незадоволення, гіркоту, що зроблено щось не так, як потрібно; нічого не робити, бути нерішучим у чому-небудь’ [ФСУМ, с. 960].

Піддер носа – ‘про чванливість’. У тексті: «Джигун зсунув капелюха на очі, піддер носа, розвернувся ледве не по-військовому і пішов назад, ступаючи на власні сліди» [Шевчук 2015, с. 156]. Пор.: *гнути (дерти, задирати / піддерти т. ін.) / загнути (задерти / т. ін.) кирпу (носа, ніс).* – Гордовито три-

матися, ставати чванливим, гонористим, зазнаватися. [СФУМ, с. 151]; Тс. *гнути (дерти, задирати / піддерти т. ін.) / загнути (задерти / т. ін.) кирпу (носа, ніс).* – Гордовито триматися, ставати чванливим, гонористим, зазнаватися [ФСУМ, с. 175].

Висновки й перспективи дослідження. Проведене дослідження засвідчує неабияку майстерність автора у відтворенні особливостей життя, побуту, традицій та вірувань персонажів. Зазначимо, що фраземи яскраво передають риси характеру, зовнішність, поведінку, фізичний та емоційний стан героїв. В. Шевчук активно використовує у стійких висловах як ключові такі слова: *душа, серце, око, голова кров, рука* тощо. За допомогою фразем автор зумів вдало зосередити увагу на позначенні фізичного та емоційного стану персонажів.

У романі-баладі «Дім на горі» виокремлено понад 150 фразеологічних одиниць. Майстер художнього слова, характеризуючи персонажів, їхні дії, стан, часто використовує компаративні та діалектні фразеологізми.

Помітне місце у романі посідають фразеологічні сполучення: *відводити погляд, блискати зубами, зуби скалити, проплакати очі*, багато зустрічається дієслівних фразеологізмів: *ковтати сльози, розводити руками, кинути оком*; адвербіальні фразеологізми: *лице в лице, тепло на серці, ні за цанову душу, серце не на місці, з-під руки, плече в плече* тощо.

Досліджувані фразеологізми виконують важливу стилістичну роль, підкреслюючи оригінальність твору. Кожна фразема додає роману колоритності, емоційності. Фраземи виступають яскравим репрезентантом індивідуального мистецького стилю В. Шевчука. Вони мають важливе значення в розгортанні сюжету твору, надають художнім образам природності й виразності.

Зазначимо, що в романі «Дім на горі» фразеологізми виконують також емоційно-експресивну роль. Автор за допомогою фразем відтворює внутрішній стан персонажа. Велика кількість фразеологізмів виражає психічний стан людини, її почуття: *серце не на місці, широка душа, тенькнуло в грудях, душа скулється, брати в серце, серце стискається, відчинити серце, шкребі під серцем.*

Проведений аналіз фраземіки роману-балади «Дім на горі» В. Шевчука доводить її багатство й різноманітність. Фразеологічний матеріал дослідження може стати суттєвим доповненням до словників мови письменників.

Література

1. Бабич Н. Фразеологія української мови. Чернівці. Ч.1, 1970; Ч.ІІ., 1971.
2. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови у контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2018. 463 с.
3. Венжинович Н.Ф. Фраземи з компонентами-соматизмами у творах М. Матіос та В. Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 2 (42). 2019. С. 13–21.
4. Демський М. Українська фраземіка: дериваційна база, семантико-граматичні особливості. Монографія Дрогобич: Посвіт, 2019. 340 с.
5. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. 416 с.
6. Жуйкова М.В. Бог дав свято, а чорт гості: паремії як індикатор динаміки архаїчного стереотипу ГІСТЬ (на матеріалі східнослов'янських приказок). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1 (43). 2020. С. 127–133.

7. Краснобаєва-Чорна Ж. Идеографічна класифікація фразеологічних одиниць у словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 289–298.
8. Краснобаєва-Чорна Ж. Психофізіологічний паттерн емоції відрази у фраземіці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1 (43). 2020. С. 159–162.
9. Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі: підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / [за ред. А. П. Загнітка]. Вінниця, 2018. 186 с.
10. Левченко О.П. Символіка у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: дис. д-ра філол. наук: 10.02.02 / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Львів, 2007. 465 с.
11. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛПІ-ДУ НАДУ, 2005. 263 с.
12. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручн. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
14. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 279 с.
15. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
16. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.
17. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми «концепт – фразеологізм – мовна картина світу». *Східнослов'янські мови в їхньому історичному розвитку: зб. наук. праць*. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.
18. Ужченко В. Д. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 168 с.
19. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови. НАН України, Ін-т укр. мови; [уклад.: В.М. Білоноженко та ін., редкол.: Л.С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ: Наукова думка, 1993. Електронний словник. 788 с.
20. Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. Уклад.: В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1999. Електронний словник: URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe> <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002727>
21. ФС – Фразеологічний словник. Онлайн-бібліотека Горох. Електронний словник: URL: https://goroh.pp.ua/Фразеологія/коли_гора_не_йде_до_магомета,_то_магомет_іде_до_гори
22. Шевчук В. Дім на горі. Електронна книга, 2015. 791 с. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/dim-na-gori/>

References

1. Babych N. (1970;1971) Frazelohiia ukrainskoi movy [Phraseology of the Ukrainian Language]. Chernivtsi. Ch.I; Ch.II [in Ukrainian].
2. Venzhynovych N.F. (2018) Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy u konteksti kohnitologii ta linhvokulturolohii [Phrasemics of the Ukrainian Literary Language in the Context of Cognitology and Linguistic Culture]: monohrafiia. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. 463 s. [in Ukrainian].
3. Venzhynovych N.F. (2019) Frazemy z komponentamy-somatyzmamy u tvorakh M. Mathios ta V. Shkliara [Phrases with Somatism Components in the Works of M. Mathios and V. Shklyar]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 2 (42). S. 13–21 [in Ukrainian].
4. Demskyi M. (2019) Ukrainska frazemika: deryvatsiina baza, semantyko-hramatychni osoblyvosti [Ukrainian Phrasemics: Derivational Base, Semantic and Grammatical Features]: monohrafiia. Drohobych: Posvit. 340 s. [in Ukrainian].
5. Zhuikova M.V. (2007) Dynamichni protsesy u frazeolohichnii systemi skhidnoslovianskykh mov [Dynamic Processes in the Phraseological System of East Slavic Languages]: monohrafiia. Luts'k: RVV «Vezha» Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. 416 s. [in Ukrainian].
6. Zhuikova M.V. (2020) Boh dav sviato, a chort hosti: paremii yak indykator dynamiky arkhainoho stereotypu HIST (na materialy skhidnoslovianskykh prykazok) [God Gave a Holiday, and the Greyhound Gave Guests: Paremias as an Indicator of the Dynamics of the Archaic Stereotype of the HIST (based on the material of East Slavic proverbs)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (43). S. 127–133 [in Ukrainian].
7. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2011) Ideohrafichna klasyfikatsiia frazeolohichnykh odynts u slovnyku frazeolohichnykh terminiv suchasnoi ukrainskoi movy [Ideographic Classification of Phraseological Units in the Dictionary of Phraseological Terms of the Modern Ukrainian Language]. *Linhvistychni studii: zbirnyk naukovykh prats*. Donetsk: DonNU. Vyp. 22. S. 289–298 [in Ukrainian].
8. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2020) Psykhofiziolohichniy pattern emotsii vidrazy u frazemitsi [Psychophysiological Pattern of Disgust Emotions in Phrasemics]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (43). S. 159–162 [in Ukrainian].
9. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2018) Frazemika ta frazemohrafiia v suchasni linhvoparadyhmi [Phrasemics and Phrasemography in Modern Linhvoparadyhms]: pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv vyshchykh

navchalnykh zakladiv / [za red. A.P. Zahnitka]. Vinnytsia. 186 s. [in Ukrainian].

10. Levchenko O.P. (2007) Symbolika u frazeolohichnykh systemakh ukrainskoi ta rosiiskoi mov: linhvokulturolohichnyi aspekt [Symbolism in the Phraseological Systems of the Ukrainian and Russian Languages: the Linguistic and Cultural Aspect]: dys. d-ra filol. nauk: 10.02.02 / Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukrainy. Lviv. 465 s. [in Ukrainian].

11. Levchenko O.P. (2005) Frazeolohichna symbolika: linhvokulturolohichnyi aspekt [Phraseological Symbolism: Linguistic and Cultural Aspect]: monohrafiia. Lviv: LRIDU NADU. 263 s. [in Ukrainian].

12. Selivanova O.O. (2004) Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty) [Essays on Ukrainian Phraseology 1. (Psychocognitive and Ethnocultural Aspects): monohrafiia. Kyiv – Cherkasy: Brama. 276 s. [in Ukrainian].

13. Selivanova O.O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern Linguistics: Directions and Problems]: pidruchn. Poltava: Dovkillia-K. 712 s. [in Ukrainian].

14. Skrypnyk, L.H. (1973) Frazeolohiia ukrainskoi movy [Phraseology of the Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka. 279 s. [in Ukrainian].

15. SFUM Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of Phraseological Units of the Ukrainian Language] (2003) / uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka. 1104 s. [in Ukrainian].

16. Uzhchenko V.D., Uzhchenko D.V. (2007) Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy [Phraseology of the Modern Ukrainian Language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Znannia. 494 s. [in Ukrainian].

17. Uzhchenko V.D. (2006) Novi linhvistychni paradyhmy «kontsept – frazeolohizm – movna kartyna svitu» [New Linguistic Paradigms “Concept – Phraseology – Language World Model”]. *Skhidnoslovianski movy v yikhnomu istorychnomu rozvytku*: zb. nauk. prats. Zaporizhzhia. S. 146–151 [in Ukrainian].

18. Uzhchenko V.D. (1990) Ukrainska frazeolohiia [Ukrainian Phraseology]. Kharkiv: Osnova. 168 s. [in Ukrainian].

19. FSUM – Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1993) [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]. NAN Ukrainy, In-t ukr. movy; [uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in., redkol.: L.S. Palamarchuk (holova) ta in.]. Kyiv: Naukova dumka. Elektronnyi slovnyk. 788 s. [in Ukrainian].

20. Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1999) [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]: U 2 kn. Uklad.: V.M. Bilonozhenko, V.O. Vynnyk, I.S. Hnatiuk [ta in.]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

21. FS – Frazeolohichnyi slovnyk [Phraseological Dictionary]. Onlain-biblioteka Horokh. Elektronnyi slovnyk: URL: <https://goroh.pp.ua/Фразеологія/коли гора не йде до магомета, то магомет іде до гори> [in Ukrainian].

22. Shevchuk V. (2015) Dim na hori [House on the Mountain]. Elektronna knyha. 791 s. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/dim-na-gori/> [in Ukrainian].

PHRASEOLOGISMS WITH KEYWORDS-SOMATISMS IN THE NOVEL-BALLAD OF V. SHEVCHUK “HOUSE ON THE MOUNTAIN”

Abstract. The proposed article describes phraseological units with key words-somatisms recorded by the author in the novel-ballad V. Shevchuk «House on the Mountain». Phraseology belongs to those branches of modern linguistics that attract the special attention of researchers, because the phraseological composition of the language is an inexhaustible source of folk wisdom, on the basis of which it is possible to build both linguistic and cultural-ethnographic studies A significant number of phraseological units is presented in the works of many Ukrainian writers, in particular, the outstanding modern novelist V. Shevchuk.

Phraseologisms became the object of research by many domestic linguists: N. Babych, N. Venzhynovych, M. Demsky, M. Zhuikova, Zh. Krasnobayeva-Chorna, O. Levchenko, O. Selivanova, L. Skrypnyk, V. and D. Uzhchenko and others. The relevance of the topic lies in the fact that the language of the novel-ballad “House on the Mountain” by V. Shevchuk is full of phraseology, and therefore needs analysis and detailed study. It should be noted that there are many phrases in the work that emphasize the individual artistic style of the author. The purpose of the study is to investigate phraseological units in the novel-ballad “House on the Mountain” by V. Shevchuk as representatives of the author’s mastery in the reproduction of literary images. The scientific novelty of the research lies in the fact that the thematic-ideographic aspect of the research is proposed by the phrase in the specified work; the most representative phraseological units with somatism components to indicate the physical and emotional state of a person and commonly used (not recorded in dictionaries) phraseological units are singled out.

The conducted research proves the author’s remarkable skill in reproducing the peculiarities of the life, lifestyle, traditions and beliefs of the characters. V. Shevchuk actively uses the following words as key words in stable expressions: earth, soul, heart, eye, head, blood, hand, look, etc. With the help of phrases, the author managed to successfully focus attention on marking the physical and emotional state of the characters.

Keywords: V. Shevchuk, novel-ballad “House on the Mountain”, phraseology, key words-somatisms, physical and emotional state.

© Венжинович Н., 2025 р.

Наталія Венжинович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; natalie.venzhynovych@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>

Natalia Venzhynovych – Doctor of Philology, Professor, Head of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; natalie.venzhynovych@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>